

ΠΑΡΑΓΩΓΗ – ΣΥΝΘΕΣΗ

Οι περισσότερες λέξεις βγήκαν από άλλες λέξεις με **παραγωγή** ή με **σύνθεση**.

Αυτός είναι και ο κυριότερος τρόπος σχηματισμού των λέξεων.

Μια λέξη που δε γίνεται από άλλη αλλά σχηματίζεται από μια ρίζα προσθέτοντας μια κατάληξη λέγεται **ριζική**.

Η λέξη από την οποία παράγεται άλλη λέξη λέγεται **πρωτότυπη** προς αυτή.

Οι **παραγωγικές καταλήξεις** είναι πολλές και τις προσθέτουμε σε μια πρωτότυπη για να φτιάξουμε άλλες λέξεις.

Μια λέξη που γίνεται από δυο άλλες λέξεις πρωτότυπες ή παράγωγες λέγεται **σύνθετη**.

Στην παραγωγή η βάση μας είναι το θέμα π.χ.

αρχ-ή- αρχ-ίζω

Στη σύνθεση η βάση μας είναι το θέμα μαζί με ένα φωνήεν συνήθως (ο) π.χ.

ακριβ-ά + πληρ-ώνω= ακριβ**ο**πληρώνω

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΡΗΜΑΤΩΝ

Τα ρήματα παράγονται από άλλα ρήματα, από ονόματα και άκλιτες λέξεις.

✚ Τα ρήματα που παράγονται από άλλα ρήματα έχουν υποκοριστική σημασία.

φέγγω-φεγγίζω

κλαίω-κλαψουρίζω

✚ Ρήματα που παράγονται από ονόματα έχουν τις καταλήξεις:

λέξεις	ίζω	άζω	ιάζω	εύω	ώνω	αίνω
αρχή	αρχίζω					
ελπίδα	ελπίζω					
δόξα		δοξάζω				
κόπος			κοπιάζω			
γύρος				γυρεύω		
ταξίδι				ταξιδεύω		
κρύο					κρυώνω	
κλειδί					κλειδώνω	
ακριβός						ακριβαίνω
ζεστός						ζεσταίνω

✚ Ρήματα που παράγονται από άκλιτα έχουν τις καταλήξεις:

λέξεις	ζω	ίζω	εύω	ώνω
συχνά	συχνάζω			
χωρίς		χωρίζω		
κοντά			κοντεύω	
σιμά				σιμώνω

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

Τα ουσιαστικά μπορεί να παράγονται από ρήματα, από ουσιαστικά και από επίθετα.

✚ Τα ουσιαστικά από ρήματα μπορεί να σημαίνουν το πρόσωπο που ενεργεί και παίρνουν τις καταλήξεις:

ρήματα	της	ιστής	τορας	έας
ψέλνω	ψάλτης			
ράβω	ράφτης			
τραγουδώ		τραγουδιστής		
πολεμώ		πολεμιστής		
διδάσκω			διδάκτορας	
εισπράττω			εισπράκτορας	
βάφω				βαφέας
προβάλλω				προβολέας

✚ Μπορεί να σημαίνουν την ενέργεια ή το αποτέλεσμα της ενέργειας και παίρνουν τις καταλήξεις:

ρήματα	μός	ση-ψη-ξη	σιμο-ψιμο-ξιμο
λυτρώνω	λυτρωμός		
σέβομαι	σεβασμός		
απαντώ		απάντηση	
κρίνω		κρίση	
λάμπω		λάμψη	
θλίβω		θλίψη	
φυλάω		φύλαξη	
εισπράττω		είσπραξη	
δένω			δέσιμο
πλένω			πλύσιμο
γράφω			γράψιμο
ράβω			ράψιμο
τρέχω			τρέξιμο
πλέκω			πλέξιμο

ρήματα	ητό	ούρα	άλα	ία
παραμιλώ	παραμιλητό			
ροχαλίζω	ροχαλητό			
σκοτίζω		σκοτούρα		
μουρμουρίζω		μουρμούρα		
κρεμώ			κρεμάλα	
τρέχω			τρεχάλα	
επιθυμώ				επιθυμία
μαρτυρώ				μαρτυρία

ρήματα	μα	ίδι	εία-ειά	εια
ιδρύω	ίδρυμα			
υψώνω	ύψωμα			
στολίζω		στολίδι		
σκουπίζω		σκουπίδι		
μαγεύω			μαγεία	
δουλεύω			δουλειά	
προσπαθώ				προσπάθεια
καλλιεργώ				καλλιέργεια

✚ Μπορεί να σημαίνουν το όργανο ή τον τόπο της ενέργειας και παίρνουν τις καταλήξεις:

ρήματα	τήρι-τήριο-τήρας	τρα-τρο	είο
ξυπνώ	ξυπνητήριο		
εργάζομαι	εργαστήριο		
ανεμίζω	ανεμιστήρας		
σφυρίζω		σφυρίχτρα	
κινώ		κίνητρο	
γράφω			γραφείο

✚ Τα ουσιαστικά από επίθετα παίρνουν τις καταλήξεις:

ουσιαστικά	άδα	ίλα	οσύνη	ότητα	αδι-άρα-ίμι
άγριος	αγριάδα				
άσπρος		ασπρίλα			
καλός			καλοσύνη		
αθώος				αθωότητα	
άσπρος					ασπράδι
κουφός					κουφαμάρα
ψόφιος					ψοφίμι

✚ Τα ουσιαστικά από ουσιαστικά μπορεί να είναι:

➤ Υποκοριστικά με καταλήξεις:

- άκι-σκυλάκι
- άκης-Γιωργάκης
- άκος-γεροντάκος
- ούδα-ούδι-αγγελούδι
- ουδάκι-χωριουδάκι
- ούλα-βρυσούλα
- ούλης-αδελφούλης
- ούλι-σακούλι
- αράκι-μηλαράκι
- άριο-βιβλιάριο
- ίδιο-σακίδιο
- ίσκος-αστερίσκος

➤ Μεγεθυντικά με καταλήξεις:

- α-βαρέλα
- άρα-φωνάρα
- αρος-σκύλαρος

➤ Τοπικά με καταλήξεις:

- αριό-καμπαναριό
- άδικο-ψαράδικο
- ίδικο-ψιλικατζίδικο

➤ Εθνικά με καταλήξεις:

- ίτης-Ροδίτης
- ιάτης-Μανιάτης
- ώτης-Ηπειρώτης
- ιώτης-Βολιώτης
- ανός-Αφρικανός
- ινός-Βυζαντινός
- ιός-Θεσσαλονικιός
- αίος-Ευρωπαίος

➤ Επαγγελματικά με καταλήξεις:

- άς-ψαράς
- άρης-βαρκάρης
- τζής-καφετζής

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΠΙΘΕΤΩΝ

Τα επίθετα μπορεί να παράγονται από **ρήματα**, από **ονόματα** και από **επιρρήματα**.

✚ Τα **επίθετα** από **ρήματα** έχουν τις καταλήξεις:

ρήματα	τικός	τος	σιμος-ξιμος
κάθομαι	καθιστικός		
χτυπώ		χτυπητός	
νηστεύω			νηστίσιμος
εκλέγω			εκλέξιμος

✚ Τα **επίθετα** από **ουσιαστικά** έχουν τις καταλήξεις:

ουσιαστικά	άρης	άτος	ένιος	ινος
ζήλια	ζηλιάρης			
μέλι		μελάτος		
ασήμι			ασημένιος	
ξύλο				ξύλινος
	ερός	ής	ακός	ικός
βροχή	βροχερός			
θάλασσα		θαλασσής		
ήλιος			ηλιακός	
τηλέφωνο				τηλεφωνικός
	άτικός	ίστικός	ίσιος	
άνοιξη	ανοιξιάτικός			
κούκλα		κουκλίστικός		
βουνό			βουνίσιος	

✚ Τα επίθετα από επίθετα έχουν τις καταλήξεις:

επίθετα	ούλης	ούτσικος	ωπός	ερός	ουλός
μικρός	μικρούλης				
καλός		καλούτσικος			
άγριος			αγριωπός		
άσπρος				ασπριδερός	
παχουλός					παχουλός

✚ Τα επίθετα από επιρρήματα έχουν τις καταλήξεις:

ινός-κοντά – κοντινός

ΣΥΝΘΕΣΗ ΛΕΞΕΩΝ

Οι λέξεις χωρίζονται σε **απλές** και **σύνθετες**.

Σχηματίζονται με δύο τρόπους:

- Μια απλή λέξη παίρνει στην αρχή της ένα **αχώριστο μόριο** (λέξεις που δε λέγονται μόνες τους. Συνηθίζονται στη σύνθεση σαν α' συνθετικά):

ξε-, α-, (αν-), ανα-

- Δύο ή περισσότερες λέξεις ενώνονται σε μία.

Σύνθεση με τα αχώριστα μόρια

Αχώριστα μόρια		ΣΥΝΘΕΤΕΣ ΛΕΞΕΙΣ
α-	Έχουν στερητική σημασία. Δηλώνουν άρνηση ή	άγνωστος, αδύνατος, ακατάλληλος, άχαρος αλλά και άοπλος, αόρατος, άυπνος, άυλος
αν- (μπροστά από φωνήεν)	στέρηση εκείνου που δηλώνεται από το β' συνθετικό	ανάξιος, ανήσυχος, ανόμοιος
ανα- (σπάνια)	Σημαίνει επάνω, πίσω, πάλι	ανασηκώνομαι, ανακάθομαι, αναδουλειά, ανακαλώ, αναδάσωση,
ξε-	Σημαίνει έξω,	ξεμυτίζω, ξεπορτίζω
	πολύ,	ξεκουφαίνω, ξεμακραίνω
ξ- (μπροστά	εντελώς,	ξεπουλώ, ξεπαγιάζω, ξετινάζω

από φωνήεν)	αναίρεση	ξεκουράζω, ξεβάφω, ξεπουλώ, ξεκαρφώνω, ξεδιψώ, ξεκολλώ, ξεντύνομαι, ξεστρώνω, ξεϊδρώνω
----------------	----------	--

Αχώριστα μόρια είναι και οι αρχαίες προθέσεις: **εις, εκ-εξ, εν, προ, συν, δια, αμφί, επί, περί, υπό, υπέρ** και μερικές άκλιτες λέξεις.

Αχώριστα μόρια	σημασία	Σύνθετες λέξεις
αιι-	πάντοτε, αδιάκοπα	αικίνητος, αείμνηστος, αιιπάρθετος.....
αμφι-	- από τα δύο μέρη - διχασμός	αμφίβιο, αμφιθέατρο αμφιβάλλω, αμφιταλαντεύομαι
αρχι-	πρώτος, ανώτερος	αρχιεπίσκοπος, αρχιεργάτης, αρχιμάγειρας, αρχιμηχανικός, αρχιστράτηγος, αρχισυντάκτης, αρχιτέκτονας, αρχιφύλακας, αρχιχροιά.....
δια-	- ανάμεσα - παντού - διάλυση	διαβαίνω, διάφανος, διέξοδος διαδίδω διαλύω, διασπώ.....
διχο-	μοιρασμένος στα δύο	διχοτομώ, διχόνοια.....
δυσ-	δύσκολα, κακά	δυσάρεστος, δύστυχος, δύστροπος, δυστύχημα.....
εισ-	κίνηση μέσα	εισάγω, είσοδος, εισβάλλω....
εκ-, εξ-	- έξω - αλλαγή - πολύ	εκθέτω, εκφράζω, εξέχω εκχερσώνω.... έκπληκτος, έκθαμβος....
εν- (εμ-)	μέσα	ενάγω, ενήλικας, ενορία, εμπιστεύομαι, εμπνέω...
ενδο-	μέσα	ενδοχώρα, ενδόμυχος....
επί-(επ-,εφ-)	επάνω	επιβλέπω, επίγειος, επιγραφή.... εφαρμόζω....

	• διάφορα	επιδιορθώνω, επικυρώνω, εφευρέτης,
ευ-	• καλά • εύκολα	ευάερος, ευκαιρία... ευερέθιστος, εύφορος.....
ημι-	Μισό	ημίθεος, ημικρανία, ημικύκλιο, ημισφαίριο.....
ομο-	Μαζί	ομόγλωσσος, ομότιμος, ομόθρησκος, ομόσπονδος....
περι	• γύρω • πολύ	περικυκλώνω, περιορίζω, περιγιάλι... περίφημος, περιζήτητος.....
συν- (συγ-, συλ-, συμ-, συρ-, συσ-, συ-, συνε-)	μαζί	σύνδεσμος, συνέδριο..... συγγραφέας, συγκρατώ.... συλλαλητήριο..... συμπαθώ, σύμφωνο... σύρριζα... σύσσωμος... συσταίνω..... σύζυγος..... συνεφέρω.....
τηλε-	μακριά	τηλεόραση, τηλεσκόπιο, τηλέφωνο, τηλεκοντρόλ.....
υπο- (υπ,υφ)	• από κάτω • κρυφά • συνοδεία • πίσω	υπόγειο, υπόθεση, υποδιευθυντής, υποκατάστημα, υπόστεγο..... υψηλότες, υψηλότες υποδηλώνω υπόκρουση υποχωρώ....
υψι-	ψηλά	υψίπεδο, υψίφωνος

Είδη συνθέτων

Παρατακτικά	Ενώνονται δύο ονόματα	αντρόγυνο, γυναικόπαιδα, στενόμακρος.....
	Ενώνονται δύο ρήματα (<u>οι ενέργειες των δύο αυτών ρημάτων γίνονται σύγχρονα ή διαδοχικά</u>)	αναβοσβήνω, ανεβοκατεβαίνω, τρωγοπίνω, μπαινοβγαίνω, στριφογυρίζω...
	Ενώνονται δύο επιρρήματα	βορειοανατολικά..
προσδιοριστικά	<u>Το α' συνθετικό τους</u> (ουσιαστικό, επίθετο, επίρρημα, πρόθεση) <u>Προσδιορίζει το β' συνθετικό</u> (ουσιαστικό, επίθετο, ρήμα, επίρρημα)	νυχτοπούλι, σπανακόπιτα, αγριολούλουδο, πρωτοβρόχι ξαναβλέπω, σιγανοπερπατώ κάτασπρος, παραδίπλα
κτητικά	Κάποιος έχει κάτι σαν κτήμα του	γαλανομάτης, γλυκόφωνος, καλόκαρδος...
Αντικειμενικά	Το ένα συνθετικό τους είναι αντικείμενο στο άλλο	χαρτοπαίχτης (αυτός που παίζει χαρτιά) Χορτοφάγος (εκείνος που τρώει χόρτα)

Το συνθετικό φωνήεν (ο ή ω ή α)

+ Όταν το α' συνθετικό είναι κλιτό, ενώνεται με το β' συνθετικό με ένα όμικρον (ο), που λέγεται συνθετικό φωνήεν.

γυναίκες και παιδιά = γυναικ^οπαιδα

ανάβω και σβήνω = αναβ^οσβήνω

πικρή και δάφνη = πικρ^οδάφνη

+ Όταν το α' συνθετικό είναι επίρρημα σε -ω, κρατάει το ω, εκτός από τη λέξη **χάμω**

ζητ^ωκραυγάζω

χαμ^οκλαδα

πισ^ωπλατα

έξω + σύμφωνο

έξω και πόρτα = εξώπορτα

έξω και σχολικό = εξωσχολικό

έξω και φύλλο = εξώφυλλο

έξω + φωνήεν

έξω και οδός = έξοδος

έξω και ομολογώ = εξομολογώ

έξω και ορίζω = εξορίζω

- Οι λέξεις **γυροφέρνω, γυρολόγος** έχουν α' συνθετικό το ουσιαστικό γύρος.

✚ Όταν το α' συνθετικό είναι αριθμητικό από το πέντε ως το ενενήντα η σύνθετη λέξη παίρνει συνδετικό φωνήεν ένα **α**

πεντ**α**γράμμο, εξ**α**μήνο, εφτ**α**ζυμο, (ο)χτ**α**πόδι, εννι**α**μερα, δεκ**α**θέσιο, τριαντ**α**φύλλο.....

1 **μον(ο)** **μονάκριβος, μονομαχία, μονοπάτι**

2 **δι-** **δίβουλος, δίκοπος, διπρόσωπος**

Δισ- **δισέγγονο, δισεκατομμύριο**

Δυ **δυαρχία**

3 **τρι** **τρίγλωσσος, τρίγωνο, τριφύλλι**

4 **τετρα-** **τετράγωνο, τετράποδο, τετράπαχο**

Τα σύνθετα με το αριθμητικό δύο σχηματίζονται με τα:

δι- διμερής, δίλημμα, δίτροχος, διώροφος, δίωρο....

δισ- δισεκτος

δυ- γράφονται : δυάδα, δυάρι, δυόμισι

✚ Οι σύνθετες λέξεις με α' συνθετικό τη λέξη **αρχή** γράφονται **ι (γιώτα)**, εκτός από εκείνες που παράγονται από τις λέξεις **αρχείο** και **αρχηγός**.

Αρχιστράτηγος, αρχιμουσικός.....

Ενώ: αρχαιοθήκη, αρχηγός, αρχηγία

✚ Το επίθετο **καλός**, ως α' συνθετικό, όταν γίνεται **καλλι-** γράφεται με **2λλ** και **ι** (γιώτα)

καλλιτέχνης, **καλλι**στεία

ενώ: **καλλυντικά**

✚ Η λέξη **γη**, ως α' συνθετικό, γράφεται με **η** (ήτα)

γήπεδο, **γή**ινος, **γη**γενής

Αλλά γράφεται και **γεω**, ή **γαιο**

γεωγραφία, **γεω**πονία, **γεω**μετρία

Ενώ: **γαιοκτήμονας**, **γαιάνθρακας**

Σαν β' συνθετικό, γράφεται με **ει**

Υπόγ**ειο**, ισόγ**ειο** υδρόγ**ειο**ς, Μεσόγ**ειο**ς

ΕΚΤΟΣ: **εξωγήινος**, **καταγής**

✚ Οι λέξεις **χάρη**, **λέξη**, **παύση**, **τάξη**, **φύση** σαν α' συνθετικό γράφονται με **ι** (γιώτα)

χαρ**ι**τολογώ

λεξ**ι**λόγιο

παυσ**ί**πονο

ταξ**ι**νομώ

φυσι**ο**λάτρης

✚ Τα ρήματα ως α' συνθετικά, γράφονται συνήθως με το θέμα του αορίστου

φεύγω- **έφυγα** – **φυγ**όπονος

λείπω – **έλειψα** – **λειψ**υδρία

✚ Η λέξη **όνομα**, ως β' συνθετικό, όταν γίνεται **-ωνυμ..** γράφεται με **ω** και **υ**

επ**ώ**νυμο

αν**ώ**νυμο

συν**ώ**νυμο

ομώνυμα

ετερώνυμα....

Ενώ παρονομαστής, κατονομάζω, μετονομάζω

+ Οι λέξεις **λατρεία**, και **πορεία**, ως β' συνθετικά, γράφονται με **ι** (γιώτα).

φυσιολατρία

προσωπολατρία

ειδωλολατρία

αεροπορία

πεζοπορία

πρωτοπορία

+ Οι λέξεις **οδύνη**, **όλεθρος**, **ομαλός**, **όροφος**, **όφελος**
Ως β' συνθετικά, γράφονται με **ω** (ωμέγα)

ανώδυνος

πανωλεθρία

ανώμαλος

διώροφος

ανώφελος

Νεοελληνική γραμματική Μ. Τριανταφυλλίδη

Εφαρμοσμένη Γραμματική Γ. Παπαναστασίου

Η ομαδοποίηση των λέξεων μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους.

Μπορούμε να φτιάχνουμε οικογένειες λέξεων ή να χωρίζουμε τις λέξεις ανάλογα με την αρχική τους συλλαβή ή να τις βάζουμε σύμφωνα με την κατάληξή τους.

Ένα παράδειγμα με τη λέξη ρωτώ (ερωτώ)

Οικογένεια
συλλαβή

σύμφωνα με την αρχική

ερώτηση

ρωγή

ερωτηματικό

ρώγα

ερωτηματολόγιο

ρωμαλέος

ρώτημα

σύμφωνα με
την κατάληξη

ρωμιοσύνη

πατώ

Ρωμιός

πετώ

Ρωσία

κρατώ

Ρώμη

παρατώ

Να κάνουμε ακροστιχίδα

Ρακέτα

Ωρα

Τραπέζι

Ωραίος

Είναι μόνο αυτές οι
λέξεις που ξεκινούν με
ρω.
Άρα όλες οι άλλες λέξεις
θέλουν ρο

- Όταν δουλεύουμε μια λέξη μ' αυτόν τον τρόπο, σίγουρα τα παιδιά θα τη θυμούνται.
- Στην οικογένεια θα εξηγήσουμε για ποιο λόγο η λέξη ερώτηση θέλει (η).
- Είναι παράγωγη λέξη του ρήματος ρωτώ (που είναι της β' συζυγίας-τονίζεται στο ω) και αυτό συμβαίνει με όλες τις παράγωγες από τέτοια ρήματα.
Επειδή αυτό το ρήμα δεν έχει καθόλου (ι) στην κατάληξή του, του δίνει ο ήλιος το η που έχει μεγάλη δύναμη.
Και έτσι γράφω τις λέξεις (ερώτηση, ρώτησα, ερωτηματικό) το τη με η (ήτα).
- Η ομαδοποίηση σύμφωνα με την αρχική συλλαβή θα τα βοηθήσει να μάθουν λέξεις που θέλουν ρω στην αρχή και όχι ρο (με όμικρον).
- Με τις λέξεις της ακροστιχίδας που έχουν επιλέξει τα παιδιά μπορούν να ασχοληθούν με τη δημιουργική γραφή. Να γράφουν μια ιστορία με αυτές τις λέξεις. Είναι καταπληκτικά αυτά που γράφουν. Τα παιδιά αγαπούν το γράψιμο, αφήνουν τη φαντασία τους, αυτοσχεδιάζουν και τα αποτελέσματα θα σας ενθουσιάσουν.
- Περισσότερα μπορείτε να δείτε στην παραγωγή γραπτού λόγου.

ερώτηση
απάντηση
ζήτηση...

Από τη λέξη ερώτηση
της οικογένειας γράφουμε
και άλλες λέξεις
που θέλουν ήτα (η)